

TARJÁN TAMÁS NARRÁTOROK KIMÉLJENEK

KÉT MAGYAR KORTÁRS DRÁMA

Bregyán Péter mint Író üres, rozsdaszín tér előtt rója a színpadot. Öltönye rosszul szabott, vacak: mintha a történetet el-mondó-összefűző - de alig kommentáló - mesélő még ruházatával is szolidaritásátfejezné ki nem az eleganciájukról és nem a jómódjukról híres kisproletár alakjai iránt. A színész egyszerűen balszerencséjére betéved az emeletes vasfalak közé, de itt ácsorogva ugyanúgy nem leli a helyét és szerepét, amiként a saját mezsgyéjén is csak tétovázik, ha futó ösz-szempillantásra, alig érintésre hozzá tébolyog ki valamelyik figura. Bregyán csöndesen, fojtottan és szenvtelenül a levegőbe beszél: nem igazán a közönségnek, nem igazán önmagának, noha kétségtelenül mindkettőnek. Ő a két lábon járó

dramaturgiai funkció a Rozsdatemető ben. A regényből lett színmű nem nélkülözheti az Írót. Ha ő nem mondaná a magáét, a rengeteg epizódból szerveződő, mindenestül drámaiatlan darab még annyira sem lenne követhető és színszerű, mint mostani esendő állapotában.

A Rozsdatemető jó három évtizedes előadás-története során, a kezdeti nagy divat és nagy visszhang, majd a későbbi gyér felújítások idején is érzékelték a kritika a mű abszolút epikusságát. Az Írónak egyik eddigi adaptáció sem volt képes olyan lényegi, a cselekménybe kötött, saját jelleméből kibomló szerepet és sorsot teremteni, mint amilyennel Fejes Cserepes *Margitházassá-ga* című drámájának Írója rendelkezik. Mégis e szereplő fölléptetésén, elfogadtatásán keresztül

Az Író: Bregyán Péter (Rozsdatemető)

vezetett az út a Rozsdatemető játszhatóságához. A színház - elsőül Kazimir Károly - így, általa tudta maga is közvetíteni azt a valóban nagyon fontos társadalomkritikát, részint átpolitizált, nagyobb részben viszont ideológiáktól mentes és magas rendű mondanivalót, amelynek fontossága és igazsága a drámai műnem alapvető követelményeit is másodlagossá minősítette. Nem baj, ha sokkal inkább próza, mint dráma, csak hangozzanak el szavai! - a mondandó horderejét tudva valószínűleg ezt a nézetet vallja a Thália Színház bemutatójának rendezője, Csiszár Imre is. Ő már nem a szocializmust építő társadalom párhatalmával szemben - és nem is e hatalomba többé-kevésbé betagozódva - vitte színre a *Rozsdatemetőt*: ezt a premiért már senki nem fitogtathatja engedékenysége, kritikátűrő rugalmassága pregnáns jeleként, és senki nem ver(et)heti el rajta a port. Csak hát hiába kerültek a hulladéktárolóba azok a hajdani vélekedések, bírálói trükkök, amelyek a Hábettler családnak és környezetének a mentalitását, a *hábettlerizmust* csakis periferiális jelenségnek, a kapitalizmus csökevényének és tisztán a magánszférából értelmezhető emberi hitványságnak fogták föl - *dramaturgiai* értelemben ma is föltehető a kérdés: „miért nem lépteti be a pártba” pozitív (gyilkossá váló) hőst az író? Hábettler Jani útja - nem pusztán a régi Vasas-mecscseken megtanult munkásösszefogás romantikája miatt - ma is az egykori MDP s még inkább az egykori MSZMP felé vinne (ezt Jani és a kom-

munista Seres Sándor viszonya önmagában is indokolhatná). Bár a cselekmény ideje Csiszár előadásában - ellentétben egy-két korábbi színrevitelrel - nem mozdul el az 1918 és 1962 közötti időszakból, századunk utolsó harmadának fejleményei összetöpörítik és új aspektusokból láttatják a filmszerűen vágott epizódokat. A Bitskey Tibor játszotta, hadarva, árnyalatlanul megjelenített Seresről például semmi sem derül ki. Nem az az ostoba, demagóg pártbalek, akinek az ősbemutatón Nagy Attila játszotta. Nemis kis karrierista, nem titkos ügynök és nem a tipikus bunkó. Semelyik lehetséges énjé nem érdekes, mert sebe nem kerül egyértelműen a Hábettlerek közé, se úgy nem áll kívülről és fölöttük, hogy a sorsukba beleszólhatna. Nem egyéb, mint a történelem ficama; Széles Anna feleségként nemis jelez mást az oldalán, mint az izlésficamot: az átöltözködést a falusias-külvárosias egyszerű ruhából a riadtan viselt eleganciába és a szimbólumcsúfoló piros kalapba. Anekdotikusan, sőt néha kabarisztikusan át- és visszaszíneződnek perdöntő figurák. Általános tisztázatlanság uralkodik el. Még Zentay végső, a gyilkos csapást kiváltó tirádája sem értelmezhető, sem Zentay karakteréből, sem a sárga földig lehorodott Hábettlerék valóságos léthelyzetéből, mely a magánbűnök mellett a közerkölcsök pressziójából vált megvetendővé. Az adaptáció mit sem tud bemutatni abból, hogy Zentay is egy hazug század világháborúban, forradalmakban, törvénytelenésekben mutatkozó, és még a nemesebb pontokon is súlyosan ellentmondásos uralmának - rémuralmának - áldozata; de az sem világlik ki, mennyivel szilárdabb és távlatosabb jellem a só-

gor, mint Jani (ha egyáltalán az). Innen szemléve az erkölcsi indulat pátosza sem menti Jani tétét, melyre ok is csak akkor van, ha az egész cselekményszövetet, családtörténetet, sorsalakulást a maga értelmezetlenségében, *képszerűségében* fogadjuk el. E csak látszólag mozgékony, sokszereplős tabló illusztratív álkavargása előtt kell idegesen és töprengően járkálnia az úgynevezett igazságra vadászó írónak. Bregyán mint-ha sejtené, teherként cipelné, hogy amit ő mond, az dísztelenségével, kopár tényyszerűségével sem világhatja meg a homályban hagyott viszonylatokat.

Csiszár Imre, rendezői ars poeticájának megfelelően, azzal vélte átvágni a nem is egy gordiuszi csomót, hogy a songként elénekelt mottóval indítva, mozgásbetétekkel spékelve brechti példázatnak játszotta a *Rozsdatemetőt*. Így az Író - mint narrátor - már megindokolhatná saját jelenlétét. Sajna az anyag kivetette magából a nem is következetes brechtizálást. Brecht legrosszabb darabjaiban sem nyargalt át a dilemmák, problémák során, és legrosszabb műveiben sem bocsátkozott olyan terjengősségbe, mint azt a színpadra vitt regény teszi.

Kertész Ákos szintén regényből lett drámája az *Egész évben karácsony* összehasonlíthatatlanul jelentéktelenebb, gyarlóbb Fejes alkotásánál. Bár kettejükét, Fejes Endrét és Kertész Ákost szokás egymás mellett emlegetni - s Berényi Gábor a József Attila Színházban és másutt nemcsak Kertésznek volt hűséges és nemegyszer sikeres rendezője, hanem a *Rozsdatemetőt* is ő ásta elő és modernizálta tizenöt esztendővel ezelőtt -, a Thália Színház és a Budapesti Kamaraszínház (a Józsefvárosban) premierjét meghatározó *irodalmi* vonás nem köti össze. A munkáskörnyezet, a külváros sem. Burián Károly főművezető és háztulajdonos mérhetetlenül „előkélőbb” régióban, sokkal jobb anyagi és erkölcsi situációban, történelmileg is kedvezőbb feltételek közepette él, s ő nem ajobbaggyá alacsonyító évszázadok mélyéből hallássza elő az életelvként hangoztatott, silány morális maradékot. Az ötvenhez közeledő - nem is oly rég kötött, boldog második házasságát élvező - Burián az „új szelek” embere, aki váratlanul a szabad szerelem, a többférjűség programját hirdeti meg.

E vígjátéki matériát Angéla, a kacér szomszédasszony kommentálja időről időre cinkos, körmönfont, lehangolóan hosszú mondatokban. Angéla ugyan a komédia valóságos cselekményébe is be-befutkoshat, ám sokkal több dolga ott bent sincs, mint itt kint. Tímár Éva persze egy csókban azt is el tudja játszani, hogy Burián nagyfiát hajdanán ő avatta be a testi szerelem rejtelmeibe, az ilyesfajta színészi és rendezői finomságok azonban ritkák Berényi munkájában. Mint dramaturgnak az is az ő lelkén szárad, hogy

Nagy-Kálózy Eszter (Csele Juli) és Gáspár Sándor (Hábetler Jani) a Rozsdatemetőben

e műnek is nekiesett és „fölfriessítette”. Az eredetileg 1982-es *Családi ház manzárdal* című regény, illetve az 1984. szeptemberi, várszínházi bemutató anyaga most új címen, alig módosítva, de „a rendszerváltás előtti utolsó másodpercekben” elevenedik meg. Sőt az író és a rendező nem is csupán 1989-90-ben aktuális korismerettel, ítélezerővel ékeskedik: Szerdahelyi személyzeti osztályvezető, a „rég motoros” figuráját Horányi Lászlónak nagy erőlködéssel úgy kell sápadt életre keltenie, hogy 1995-ben, az újra a hatalmat birtokló régi motorosok évadján érezzük magunkat. 1989 közvetítésével 1982-be győmőszölték 1995-öt. Mintha például a cigánykérdés, az idegengyűlölet tizenkét-tizenöt éve ugyanazt jelentette volna, mint ma! (A darabban Burián vendége, Göncöl Pali, a kettes számú „férj” állítólag cigány, bár ő azt mondja, nem az. Ezzel a szociológiai probléma egésze már be is épült a színműbe, akárcsak a nyomorgó munkásfamilia esete. Mi sem természetesebb, mint hogy egy szerelmes mintaférj épp a felesége neve napján tölt késő estébe nyúló órákat a vállalat és a társadalmi szervek által elhanyagolt aszszonynál, feledékenységgel és kései hazatéréssel szabadítva ki a vígjáték vézna szellemét a deformált palackból. Egyébként a Göncölt játszó Schramek Géza deklamálhat bármit, eszközhiányos szerepidégensége folytán se a cigányfiút, se a feltaláló zsenit, se a fékezhetetlen szerelmezt, se a bosszúálló nőcsábászt nem tudja hitelesíteni - ezzel azonban nem rí ki az előadás általában pocskék, ósdi, elkent színészi összhatásából.)

Mindkét - narrációval megtámogatott - regényadaptáció a naturalizmustól elemelt, ám szociofotósan valóságghú díszletben játszódik. Kertész darabjában az erősen osztott, manzárdos lakásból „kivett” falak fergetes szimultán játékokra nyitnának lehetőséget nemlétükkel. A sosem vígjátéki rendezéseivel jeleskedő Berényi Gábor az éjszakai (és eredménytelen) szexuális kísértetjárás, a nevetséges neszezés és általános lopakodás jelenetének kivételével semmi emlékezeteset nem nyújt a térkezelésben, térkihasználásban. A nyomatékos naturalizmuson belül a vízcsorgatástól a karácsonyfa-díszítésig minden csak szöszmötölő vagy kapkodó imitáció. Teljes a stílustalanság. Lehet, hogy É. Kiss Piroška elfogadható díszlete a közös bemutató másik otthonába, a Dunaújvárosi Kamaraszínházba befért. A józsefvárosiba a manzárd már csak fekvő, guggoló, térdeplő alakokkal fér be. Nyak- vagy deréktájt „elvágot” álló színészen csak egyszer nevezhetett a közönség - ez volt a legtartalmasabban mulatságos, jelentésszerű pillanat -, s erről sem tudhattuk, a véletlen vagy a kényszerűség hagyta-e a játékban. Berényi minden érdekesebb, érdekesebb fogásra érzéketlennek bizonyult, mondatta, mondatta a szöveget.

A *Rozsdatemető* Vayer Tamás tervezte díszletének átvilágítható, több helyen nyitható falai mögül kétpercenként siklottak elő a hatalmas

berendezési tárgyakat szállító díszletmunkások. Ők a - vélt - brechti szellemben szereplők, valamiféle „nép köröti nép” lettek. Nem tagadható, van ritmusa a díszletezésnek, Ladányi Andrea önmagukban jó koreográfiai betétei, árnyképei nem alkalmatlanok az epizódok átkötésére - a hokedivándoroltató processzus mégis nehéz-

Szerencsi Éva (Erzsike) és Schramek Géza (Göncöl Pál) a Kertész-darabban

roly ugyan hatalmas elánnal veszi birtokba ifjabb Zentayt, csak hogy nem egyszer, ha-nem sokszor, s a gyakori újratekés, szerep-alapozás következtében eldöntetlen, hogy menthetetlen alkoholistát, hazug álmódzót, konok realistát, érzékeny szívet vagy hitvány frátert lássunk-e benne. A mellékszereplőkről még annyit: jelentősnek gondolt pillanataiban mindenki rágyújt. Terjeng a nikotinszag a színházban.

Külön drámája - vagy inkább költői jelenlét-hangulata - csak Reich bácsinak és lányának van. Hagyományosan ők a *Rozsdatemető* legjobb epizodistái. A két szerep mosta poétikusan lebegő, szövegét olvastagon mondó Györy Emilre, valamint az őszinte benső tüsszel parázsló Ráckevei Annára bízott. A téri „hintajelenet” azt is tanúsította, hogy alkalmilag drámát lehet kreálni abból, ami nem dráma. Nem Jani macacs, paradox szerelmi ellenkezése, nem a zsidó Reich Kató hamarost („egy kis feledékenységből”) bekövetkező halála adta a drámát, hanem az - a színésznő mozdulataiban kifeszülő, ellágyuló - döntés, amelynek eredményeként a lány először és egyetlenszer odaadja magát a párjának.

Komolyabban értékelhető szerep Fejes és Kertész művében is a házaspár és a fiú (Kertész-nél: a „fiú”) szerepe. Blaskó Péter buzgón fontoskodó és pipogyán semmittevő idősb Hábellerre meggyőző plasztika, az aprózó technika illik az erőt mutató, szánalmasan gyenge alak egyéniségéhez, a komolykodó ügyködések derűt is fakasztanak. Kubik Anna számára nagyobb kihívás volt Pék Mária, így ő felemás teljesítményével is fölülmúlja a hiánytalan rutinú, elsőrendűen beleérző Blaskót. Kibálásai néha kirírnak az előadásból, a proletár mater kortalanságát csak fiatalságában, illetve maszkirozott öregségében képes megérezkíteni, mégis ő a történelmi tapasztalatok, a családi szenvedések és az egyéni boldogtalanság sűrűsödése, mégis ő a megtestesült áldozat és robot, ő a gyöngécske anyagból sajtolt kökemény lélek. Tragikus színei mellé a szerep nem kapott Csizsártól elegendő komikus vonást, még a házaspár szenilis veszekedésének tragikomédiájában sem, holott ez a jobban megoldott részletek egyike.

Gáspár Sándor (Jani) tiszteletet parancsoló intenzitása a modorosság közelében jár. Súlya, csöndjei, kitörései, ítékezései a kitűnő színészi arányérzék és önfegyelmet bizonyítják. Zentay végső nagymonológja készületlenül éri Gáspárt, ezért - vagy mert ő is nagyon jól tudja, hogy a „dzsessz, tánc, hajrá Fradi” vádjai demagógia nélkül ma már nem foghatók föl még a véletlen

kes, fárasztó, lopja a drága időt. A jelmeztervező, Szakács Györgyi menti meg a scenográfia becsületét. Ruhái révén „egy tömbből faragott” emberek járkálnak a színen, s a különben eltűnt (eltüntetett) idő múlását is kifejezik a silány vagy divatalji öltözékek. Ugyanígy Kertész darabjáért is jelmeztervezőként tett többet É. Kiss Piroska.

Az *Egész évben karácsony* mellékszerepei sematikus rosszak, így is formálják meg őket;

Tímár Éva legalább mosolygós fölénnyel. A *Rozsdatemető* epizódfigurái is nagyrészt hálátlanok, de azért nem annyira, ahogy például az egymás árnyékai Hábeller lányokat Németh Borbála, Cseke Katinka és még a tapasztaltabb Tóth Augusztia is eljelentéktelenítik. (Íme, akik a regényben egymás mellett éltek, a színpadon egymás ellen vegetálnak.) Nem sok jó mondható el az alternatív férjéről (vőkről) sem. Eperjes Ká-

Rajhona Ádám (Burián Károly) és Szerencsi Éva Kertész Ákos darabjában (Koncz Zsuzsa felvételei)

gyilkosság indítékaként sem - ácsorogva várakozik a halálosztásra.

Az *Egész évben karácsony* háromszögéből az egyik színész már kiesett. **Rajhona Ádám és Szerencsi Éva** ugyancsak kedvszegő, jellegtelenül deklamáló alakítással elégszik meg. Amit produkálnak, az vidám kis jelenethez lenne elegendő. Rajhona úgy kénytelen bevetni a nő szexuális szabadságának eszméjét, hogy ennek Burián gondolkodásában semmi előzménye nincs, **Szerencsi úgy kénytelen elfogadni az átmeneti kétférfúséget, hogy ehhez Erzsike habitusa nem ad segítséget. A kijelentések kijelentődnek, de lényegük szerint nem történnek meg, nem mennek végbe.** Az ingatag és példálózgató drámakonstrukció talán csak az abszurdítás vállalásában menekülhetne meg saját nivótlanságától, Berényi azonban csak azt kedveli, ami „életszagú”, s még a groteszkumtól is menekül (a neveltségesség nem cserélendő össze az iménti minőségekkel).

A balladásan-filmszerűen-publicisztikusan földolgozott Rozsdatemető a távlattalanság - a föl nem ismert, a félreértett, az elrabolt távlat - drámájaként értelmezhető: maradandó regény harmadrangú leképezése. Az *Egész évben karácsony* az ok nélkül és ostobán fölkinált „távlat” torzképe: nem túl jó regény még kevésbé jó színpadi lefordítása. Az előbbi közvetve és egyértelműen, az utóbbi hébe-hóba és nehézkesen győz

meg az epikai előzmény más-más kvalitású alapértékeiről. Mindkettő mellé kellene egy narrátor, aki megmagyarázná a Thália közepes, a józsefvárosi színház elégséges bizonyítványát.

Fejes Endre: Rozsdatemető (*Thália Színház*)
Díszlet: Vayer Tamás. **Jelmez:** Szakács Györgyi. **Dramaturg:** Magyar Fruzsina. **Zene:** Márta István. **Koreográfia:** Ladányi Andrea m. v. **Rendező:** Csiszár Imre.

Szereplők: Bregyán Péter, Blaskó Péter, Kubik Anna, Gáspár Sándor, Tóth Augusztina, Németh Borbála f. h., Cseke Katinka f. h., Ráckevei Anna, Győry Emil, Eper-

jes Károly, Seress Zoltán, Mertz Tibor, Szirtes Gábor, Szabó Gyula, Bitskey Tibor, Széles Anna, Mécs Károly, Kautzky József, Nagy Gábor, Nagy-Kálózy Eszter, Keresztes Sándor.

Kertész Ákos: *Egész évben karácsony* (Budapesti Kamaraszínház - Dunaújvárosi Kamaraszínház) **Díszlet és jelmez:** É, Kiss Piroska. **Játékmester:** Rajhona Ádám. **Dramaturg és rendező:** Berényi Gábor.

Szereplők: Rajhona Ádám m. v., Szerencsi Éva, Schramek Géza, Timár Éva, Illyés Mari, Makay Sándor, Száger Zsuzsai Jakab Csaba, Huszár Orsolya, Horányi László.